

nych historických obdobiach pokladalo za typicky „mužské“ a „ženské“ sféry práce“ (s. 708). Tím poskytují pádný argument pro podporu teoretické premisy o konstruovanosti ženské a mužské „přirozenosti“, jejich vlastností a rolí ve společnosti, a pomáhají je „denaturalizovat“. Mnozí a mnohé také úspěšně rozkrývají ideové a politické pozadí změn v interpretaci a argumentaci, které se liší podle představ jejich autorů a autorek o „správném“ rodovém uspořádání společnosti. Nechybí ani identifikace „bílých míst“, která teprve čekají na badatelský zájem a „svého“ autora či autorku (např. tělo a sexualita), a jsou naznačeny i možné směry dalšího výzkumu.

Bohatý historický materiál, který pochází z rozmanitých pramenů (zákony a další dobové právní úpravy, demografické statistiky a statistiky zaměstnanosti, ideologická a politická prohlášení, diskuse v tisku či na půdě parlamentu, novinové články, časopisy, biografie a autobiografie, rozhovory, dopisy, výtvarná díla, romány a jiné literární žánry, další archivní materiál různého druhu), použití různých parciálních přístupů v rámci celkové výzkumné stra-

tegie a obrovské množství pramenné a sekundární literatury činí z knihy *Na cestě k moderní ženě: Kapitoly z dějin rodových vztahů na Slovensku milník na cestě rodového výzkumu*, tj. využití kategorie rodu jako výzkumné optiky při konkrétních analýzách dějinného vývoje na Slovensku. Kniha je nabitá fakty, které vydávají svědectví o historickém utváření rodových vztahů na území Slovenska, jejich podobách a způsobech argumentace, využívaných na podporu či naopak pro kritiku jejich konkrétních podob. Její informační funkci podtrhuje extenzivní použití autentických materiálů v podobě citátů z dobových novin, časopisů, politických projevů, knih, ale i vizuálního materiálu v podobě karikatur, obrazů a fotografií. Kniha představuje neocenitelný zdroj poznatků pro každého, koho zajímá historie a zvláště otázky rodových vztahů a jejich podob v dějinách. Je v jistém smyslu pendantem vysoce teoretické práce *Rodové štúdiá: Súčasná diskusia, problémy a perspektívy*, jejíž teoretické závěry může „doplnit“ a podpořit bohatým historickým materiálem – virtuálně tak tvoří komplementární části jednoho celku.

NOVÁ VÝSKUMNÁ AGENDA / ĽUBICA KOBOVÁ

NEDBÁLKOVÁ, K. 2011. *MATKY KURÁŽE: LESBICKÉ RODINY V POZDNĚ MODERNÍ SPOLEČNOSTI*. PRAHA & BRNO: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ & MASARYKOVA UNIVERZITA.

Názvy knih Kateřiny Nedbálkové – v porovnání s mnohými, které kopírují opisné názvy projektů, z kterých vzišli – sľubujú dobrodružstvo. V roku 2006 autorka vydala etnografiu rodu a sexuality v ženských väzniciach *Spoutaná Rozkoš*,¹ teraz čitateľky a čitateľov láka na *Matky kuráže* s podtitulom *Lesbické rodiny v pozdně moderní společnosti*. Verím, že nepokazím zážitok z čítania, ak prezradím, že

„kuráž“, guráž či odvaha, je akýmsi afektívnym nastavením, postojom, ktorý Nedbálková prisudzuje lesbickým ženám žijúcim v rodinných zväzkoch s partnerkou a deťmi a ktorý tieto potrebujú pre vyjednávanie mantinelov normálnej a normalizujúcej inštitúcie, ktorou rodina je. Koniec koncov je to skôr akoby objektívne, ale tajomstvom nabité opisné vyjadrenie „lesbické rodiny“, ktoré ku knihe priti-

lupráce na kariérní možnosti vědkyň v USA. Výzkumnou otázkou jejího projektu je, jak jsou genderové vztahy rekonfigurovány v globální vědě a jak gender ovlivňuje dynamiku a praktiky mezinárodních výzkumných kolaborací. V této souvislosti hovoří (v paralele ke skleněnému stropu) o skleněných hranicích, které ženy ve zvýšené míře než muži často nemohou překročit. Globální svět vědy popisuje jako aktivitu hluboce stratifikovanou a elitní. Argumentuje, že s vědci a vědkyněmi nemůžeme zacházet jako s „mozkem na tyčce“ (brain on a stick) a z hlediska geografické mobility hovoří o klíčové roli „přenosného partnera“ (portable partner), tj. partnera, který může partnerku následovat – stejně jako to velice často dělají ženy v případě mobility svého partnera či manžela. Zippel argumentuje, že stávající systém globalizované vědy může být pro ženy velice přínosný v tom, že v některých případech v cizím prostředí role pohlaví ustupuje do pozadí a do popředí vystupuje národnost. Tento tzv. národní bonus ovšem nebude, jak ostatně poukazovaly v diskusi další přítomné, dostupný všem stejně. Velice výmluvně o tom ostatně hovořila Turkyně Gul Bekcioglu, která popsala svoji zkušenost se sexismem v Turecku, ale i ve Finsku a Německu. Uvedla, že ve Finsku byla brána jako žena a cizinka a že „si s ní nevěděli moc rady“. V Německu si v současné době dělá doktorát a musí se potýkat s předsudky ohledně svého tureckého původu. Gul Bekcioglu v panelu uvedla, že by chtěla být vzorem pro další dívky v Turecku a „nechce to vzdát“, zároveň se jí ale její stávající situace nelíbí. „Měla bych být respektovaná“, řekla, ale „v Německu se mě lidé ptají, tak ty jsi Turkyně, a děláš Ph.D. – jak to, protože si myslí, že jsem další turecká utečenkyně, která je na německých dávkách. Je těžké neustále lidem vysvětlovat, kdo jsem.“ I v diskusi k přednášce Katrin Zippel zaznívalo, že vědkyně z globálního Jihu se na národnostní bonus rozhodně spolehnout nemohou.

Příští 8. konference o genderové rovnosti ve vysokém školství se bude konat za dva roky ve Vídni. Letos se ukázalo, že síť, která konference původně iniciovala, je velice silná a přes množství změn, ke kterým v akademii dochází, jsou otázky genderového výzku-

ahne a dosť pravdepodobne spôsobí aj to, že sa kniha bude čítať od jej druhej polovice, teda od miesta, kde začína „príbeh dát“, rozhovorov. Tento spôsob čítania je bezpochyby legitímny. Ak by však ale zostalo len pri nasýtení zvedavosti informáciami o tom, ako napr. reálne dochádza k počatiu, ako lesby vyjednávajú so svojou rodinou pôvodu o spôsoboch príbuzenského vzťahovania a ako komunikujú svoje rodičovstvo so susedmi, došlo by tak k podstatnému nepochopeniu a dezinterpretácii Nedbáľkovej výskumného projektu.

Ako píše autorka, lesbické rodiny sa najčastejšie skúmajú v tzv. paradigme diferencie (s. 42), kde sa vylčujú spomedzi iných rodinných usporiadaní, ktoré sú definované ak už aj nie existujúcim heterosexuálnym rodičovským párom, tak aspoň jeho normatívnym predpokladom (a „nedostatočnou“ realizáciou, ako je to v prípade matiek samoživiteliiek). Tento prístup má svoje historické a politické opodstatnenie, keď z defenzívnej pozície bráni právo na existenciu rodín s neheterosexuálnym rodičovským párom. Želané teoretické východisko a stratégia ďalších výskumných aktivít sú však podľa autorky podstatne odlišné: „Chci ukázať, že téma homosexuálnych rodín není okrajovým fenoménem se specifickými konceptualizacemi a výzkumy, ale že se vztahuje také k obecnějšímu referenčnímu rámci rodiny jako dominantní sociální instituce, rodiny, která je primárně vnímána jako genderovaná, heterosexuální a prokreativní.“ (s. 9) Tento cieľ sa jej darí naplňať, a preto knihu možno jednoznačne odporučiť nielen ako povinné čítanie pre kurzy rodových štúdií, ale vari aj ako knihu, ktorou môžu začínať kurzy sociológie rodiny.

Začleneniu do tohto subdisciplinárneho rámca napomáha Nedbáľkovej rozsiahla diskusia klasických aj súčasných – výlučne sociologických – teoretizácií rodiny. Podľa niektorých autoriek a autorov (predovšetkým podľa Becka a Beck-Gernsheim) sú tzv. homosexuálne rodiny paradigmatické pre rozmanitosť rodinných foriem a príbuzenských

modelov v druhej modernite. Bezpochyby ona rozmanitosť tvorí dobré podložie pre legitimizáciu výskumných zámerov aj pre získavanie politickej podpory pre uznanie homoparentality (sociálnym) štátom. Zaujímavá diskusia by však mohla vzniknúť z toho, keby sme kritické diskusii podrobili existujúcu (a dlhodobu vysokú) „dôveru“ v inštitúciu rodiny aj manželstva v Českej aj Slovenskej republike, tj. keby sme preskúmavali normativitu týchto inštitúcií zároveň s tým, akú diverzitu vôbec umožňujú a aké iné formy spolujitia či intimity vylučujú.

Nezdá sa mi byť totiž nevýznamné konštatovanie autoriek, že hoci do výskumného terénu vstupovala so vzrušením, opúšťala ho s pocitmi bežnosti a všednosti (s. 53). Bolo by možné tento akoby mimobežný dojem výskumníčky interpretovať aj tak, že viac než s podvracaním inštitúcie rodiny (pre ktoré sa snaží nechať otvorené dvere – pozri jej diskusiu o asimilácii a subverzii na s. 52) sa stretla s konformnosťou, úsilím zapadnúť, „prispôbiť sa“, vrásť do existujúceho usporiadania spoločnosti bez nejakého veľkého úsilia meniť ho? Takémuto konštatovaniu by napovedali aj autorkine slová, keď v závere hovorí o tom, že lesbické rodičovstvo pre ženy predstavovalo akési *coming-in*: „Lesbické ženy jakoby rodinným životom autenticky vchádzely a zapadaly do sveta ostatných, normálnych, očakávaných a všedných.“ (s. 110) Takto uchopené lesbické rodiny nás tak môžu upozorniť na ironický paradox toho, že časom možno budú oveľa menej „deviantné“ či „nenormálne“ než bezdetná, samostatne žijúca žena alebo bezdetný manželský pár.

Pravda, v súčasnosti musia rodiny s neheterosexuálnym rodičovským párom odrážať iné druhy námietok. V mediálnych a politických diskusiách, v centre ktorých stojí fetišizovaná figúra dieťaťa a jeho domnelé blaho, sú výskumníčky strániace gejskej a lesbickej komunite tlačene do vyjadrení typu „dieťa vychovávané v lesbickej rodine je rovnako zdravé, psychicky vyvinuté ako dieťa vychovávané v rodine väčšinovej“. Sledovanie tejto argumentačnej línie a jej spätne

mu v mnoha zemích jasne na pořadu dne. Nejsou to pouze severské státy, které na konferenci byly hodně zastoupeny, ale i Německo, Rakousko a Švýcarsko, které podporují genderový výzkum v oblasti vědy a výzkumu. Silné zastoupení měla překvapivě i Austrálie, kde mají opatření na podporu genderové rovnosti na vysokých školách také již dlouhou historii. Atmosféra na konferenci byla velice přátelská, vřelá. Oproti dřívějším konferencím se letos také účastnil menší počet mladých (a pouze několik seniorních) vědců, kteří v různých evropských institucích provádějí genderový výzkum ve vědě. První den konference vyzvala jedna z předních postav genderového výzkumu v akademickém prostředí v Evropě prof. Liisa Husu k tomu, aby se účastnice a účastníci každý den seznámili alespoň s jedním člověkem, kterého neznají. Přátelská pokynutí, neustálé diskuse ve foyeru, ve frontě na oběd nebo o přestávkách jednoznačně potvrzovaly, že jsme se všichni seznamovali mnohem více.

Literatura

- Balafoutas, L., Sutter, M. 2012. „Affirmative Action Policies Promote Women and Do Not Harm Efficiency in the Laboratory.“ *Science*, Vol. 3 335, No. 6068: 579–582.
- Castilla, E. J., Benard, S. 2010. „The Paradox of Meritocracy in Organizations.“ *Administrative Science Quarterly*, Vol. 55, No. 4: 543–676.
- Shore, C. 2008. „Audit Culture and Illiberal Governance: Universities and the Politics of accountability.“ *Anthropological Theory*, Vol. 8, No. 3: 278–298.
- Slaughter, S., Leslie, L. S. 2001. „Expanding and Elaborating the Concept of Academic Capitalism.“ *Organization*, Vol. 8, No. 2: 154–161.

dokladovanie sociálnovedným výskumom však autorka považuje – myslím, že celkom náležite – za banalizáciu a vulgarizáciu problematiky (s. 44). Nedbáľková kriticky skúma tento tlak, keď odhaľuje pôvodný impulz, ktorý ju k výskumu lesbických rodín viedol – expertíza pre Úrad vlády ČR, z ktorej napokon zišlo. Okrem kritického hodnotenia vlastnej vpletenosti do tohto dominantného diskurzu upozorňuje na zásadný článok Judith Stacey a Timothyho J. Biblarza,² ktorý defenzívnu a ideologicky ukotvenú predpojatost mnohých výskumov kritizuje a zviditeľňuje aj tie výsledky, ktoré zástankyne a zástancovia agendy „teplých rodín“ nemusia v existujúcom politickom ovzduší priznávať rady a radi. (Konkrétne to, že deti vychovávané v „teplých rodinách“ s väčšou pravdepodobnosťou inú než heterosexuálnu sexuálnu orientáciu a správanie naozaj prijímajú a budú realizovať, čo je v protiklade k „politicky korektnému“ a aj v teplotom hnúti protežovanému tvrdeniu o tom, že na sexualite a rodovej identite detí ich výchova v rodine s rovnakopohlavným rodičovským párom nič nemení.)

Ako je z uvedeného zrejmé, téma výskumu sa nachádza na priesečníku spoločenských debát, politických agend... a napokon aj životov žien, detí, ich rodín, príbuzných, priateľov a známych. Nedbáľková sa nesnaží o vyvažovanie týchto možných prístupov. Popri úsilí o vernosť dátam a uchovanie dôvery medzi ňou a respondentkami (14 lesbickými a 1 gejským párom) vo výskume aj po jeho ukončení z tohto „materiálu“ či „terénu“ vyberá problémové body, ktoré sú pre uchopenie inštitúcie rodiny zásadné. V tom jej napomáhajú metodologické východiská informované najmä interpretatívnymi (Goffman, Bourdieu, Fassin) a feministickými a queer (Butler, West a Zimmermann) prístupmi. Rodinu chápe ako prácu aj ako inscenovanie (či dokonca sebaštylizáciu) pre rôzne verejnosti. Ako píše, vo výsledku jej cieľom nebolo „zachycení špecifčnosti a autenticity jednotlivých rodín. Zaznamenávala jsem podobné, opakující se, ale zároveň jsem také chtěla ukázat nejružnější di-

menze, kontexty a vrstvy těchto pravidelností.“ (s. 57) Tieto pravidelnosti diskutuje v štyroch základných tematických okruhoch – cesta k rodičovstvu, príbuzenské siete, vzťah k lesbickej komunite, „doing gender“ v homoparentálnej rodine, ktorým zodpovedajú kapitoly 6–9.

Z týchto „pravidelností“ by som chcela vyzdvihnúť najmä Nedbáľkovej pojednanie tzv. odčarovania prokreácie, jej samozrejmosti, ktorá sa predpokladá (často mylne a s veľkým sklamaním) medzi heterosexuálnymi párami a na ktorej „neprirodzenosť“ tak jasne narážajú lesbické páry. Ďalším závažným – aj teoretickým – problémom, ktorým sa Nedbáľková sústreďuje zaoberá, je rola tzv. sociálnej matky, tj. matky, ktorá dieťa (fyziológicky) nevynosiť a neporodí, ale je jeho spoluvychovateľkou, teda tým, koho bežne tiež nazývame veľavravným označením „rodič“. Sociálne matky, ako dokladuje aj ďalšia literatúra, zvyknú byť prehladané a často práve na ich bedrách leží zodpovednosť za (alebo tlak na) nastoľovanie lesbických rodín ako istej normy. Sú to práve ony, ktoré sa o svoje miesto v príbuzenskej štruktúre musia uchádzať najmä pred rôznymi inštitúciami.

Na záver niekoľko poznámok k používaným termínom a smerom, ktorými by sa mohlo uberať ďalšie skúmanie v oblasti.

Používanie pojmu „lesbické rodiny“ je praktické (rozumej stručné a akoby jasné), ale aj zavádzajúce. Podsúva, že by to mali byť rodiny samotné, ktoré majú nejakú – tu: lesbickú – sexuálnu orientáciu (čo je komplikovaný a aj Nedbáľkovou kriticky analyzovaný pojem sám o sebe). Pochopiteľne, dalo by sa argumentovať aj opačne – vymazaním „lesbickosti“ zo spojenia s rodinami sa vymazáva aj neheteronormatívna sexualita jej zakladateľiek. V diskusii, ktorá by ďalej mohla nasledovať, by sa potom k slovu pravdepodobne dostalo komplikované prepletenie sexualita a rodiny a ich normatívneho pôsobenia. Nenárokuje si na riešenie tohto tu terminologického problému, upozorňujem naň.

Autorka za hlavný metodologický problém akéhokoľvek výskumu rodín s neheterosexuálnym rodičovským párom

Poznámky

1 V experimentu byly nastaveny parametry tak, že v jednom případě nebyly uvedeny žádné podmínky, ve druhém bylo uvedeno, že pokud bude stejně dobrý kandidát a kandidátka, bude vybrána kandidátka, a ve třetím bylo uvedeno, že pokud bude kandidátka, která bude jen o málo horší než kandidát, bude vybrána kandidátka.

THE SECOND ISA FORUM OF SOCIOLOGY – SOCIAL JUSTICE AND DEMOCRATIZATION: ZPRÁVA Z KONFERENCE / Lucie Vidovičová, Lucie Galčanová a Iva Šmídová

Mezinárodní sociologická asociace (ISA) pořádala začátkem srpna tohoto roku již druhé sociologické fórum. Na setkání v Barceloně roku 2008, rámcovaném jako „Sociologický výzkum a veřejná debata“, ISA navázala tématem „Sociální spravedlnost a demokratizace“ v argentinském Buenos Aires (1.–14. srpna 2012). Fórum se ustavuje jako pravidelné setkání v období mezi hlavními kongresy ISA (ISA World congress, pořádanými vždy po čtyřech letech) a letos přilákalo 3 592 vědkyň a vědců (nikoliv výhradně) sociologické obce z 84 zemí celého světa a Latinské Ameriky především. Jak ve své úvodní řeči zdůraznila místopředsdkyně ISA a prezidentka fóra Margaret Abraham i předseda ISA Michael Burawoy, naposledy bylo velké setkání ISA v Latinské Americe v roce 1982 v Mexiku. Celá akce se nesla v duchu angažovaného přístupu ke vědě, ve vědě a aktivismu. Prezidentka konference, profesorka Margaret Abraham se sama výzkumně orientuje na gender, etnicitu, globalizaci, migraci či domácí násilí, ať už v jihoasijském či severoamerickém prostředí, a výrazně se angažuje – což zdůraznila jako cíl samotného Fóra i ve svém úvodním slovu – v aktivním zapojení do

považuje ani nie tak nízky počet respondentov, ale spôsob ich výberu (s. 39). Tým býva pri kvalitatívnom výskume metóda snehovej gule alebo nábor respondentiek na konkrétnych inštitúciách ustanovujúcich lesbické rodičovstvo (napr. kliniky asistovanej reprodukcie). Odôvodnene si môžeme myslieť – a autorka sa k tejto domnienke pridáva –, že napr. jej respondentky nemôžu podať obraz o lesbických rodinách v Českej republike vôbec, ale podávajú obraz o aspektoch života rodičov – lesieb a ich detí najmä vo vyššej strednej vrstve. Je pravdepodobné, že ak by výber respondentiek začal od žien v inej sociálnej vrstve či na inej pozícii v triednej štruktúre, aj zistenia napr. o vzťahu lesbických rodín a lesbickej komunity (ktoré autorka podrobne pojednáva v 8. kapitole) by mohli byť iné. (Ak sa totiž nedostatok ekonomického kapitálu kompenzuje sociálnym kapitálom, mohli by sme predpokladať, že hranica medzi komunitou a lesbickými rodinami z nižších vrstiev bude oveľa priepustnejšia, než naznačujú Nedbáľkovej respondentky.)

Nedbáľkovej *Matky kuráže* najmä vďaka reflexívnosti výskumného procesu, jeho metodologických východísk a politických implikácií nastrojú novú výskumnú agendu. V zahraničí má svoje zástupkyne a zástupcov,³ sledovať jej rozvíjania v Čechách a na Slovensku, ktoré recenzovanú publikáciu nemôže prehliadnuť, bude viac než zaujímavé.

Poznámky

1 Nedbáľková, K. 2006. *Spoutaná rozkoš: sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznicí*. Praha: Sociologické nakladatelství.

2 Stacey, J., Biblarz, T. J. 2001. „(How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter?“ *American Sociological Review*, Vol. 66, No. 2: 159–183.

3 Biblarz, T. J., Stacey, J. 2010. „How Does the Gender of Parents Matter?“ *Journal of Marriage and Family*, Vol. 72, No. 1: 3–22; Kuhar, R., Takács, J. (eds.). 2011. *Doing families: gay and lesbian family practices*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

SOCIÁLNÍ KONFLIKTY A KRITICKÁ TEORIE SOCIÁLNÍHO UZNÁNÍ / ZUZANA UHDE

HRUBEC, MAREK A KOL. 2012. *ETIKA SOCIÁLNÍCH KONFLIKTŮ*.

AXEL HONNETH A KRITICKÁ TEORIE UZNÁNÍ. PRAHA: FILOSOFIA.

Kritická teorie společnosti od svého vzniku ve 30. letech 20. století až do současnosti nabízí inspirativní rozbor vývoje (zejména západní) moderní společnosti a jejích sociálních konfliktů s charakteristickým důrazem na historickou relevanci jednotlivých analýz. V centru pozornosti tak byl rozbor hnutí pracujících, kritika holokaustu, protesty nových sociálních hnutí, včetně feministického hnutí, krize legitimacy či nejaktuálněji sociální a kulturní konflikty glo-

balizované společnosti. Pro vývoj kritické teorie je ovšem charakteristická také její vnitřní dynamika, v níž dochází k paradigmatickým a interpretačním posunům.

Jedním z hlavních autorů třetí generace kritické teorie neboli frankfurtské školy je Axel Honneth, ředitel Ústavu pro sociální výzkum ve Frankfurtu nad Mohanem a profesor na Frankfurtské univerzitě. Honneth ve svém díle překročil dosavadní dominantní paradigma komunikativního jednání,

mezinárodního sdílení a výměny informací a v globálním dialogu, jež vede k zásadním sociálním změnám. I prezident ISA, představitel veřejné sociologie a badatel z oblasti postkoloniálních studií, studia transformací státního socialismu ke kapitalismu a výzkumu třídního vědomí (zaměřuje se na dělnickou třídu), zdůraznil trefnost místa konání konference ke zvolenému mottu. Poukázal na výraznou roli argentinských univerzit, zejména konkrétně spolupořádající UBA (Universidad de Buenos Aires), v demokratizačních procesech a rozvoji vzdělanosti v latinskoamerickém světě, nabízejí totiž vzdělání všem, kdo mají zájem, a to zdarma. To v kontextu aktuálního dění nejen v Británii, ale i v řadě dalších zemí Evropy, kde neoliberalizační trendy a krizová rétorika vedou k zavádění školného i k jiným restrikcím vzdělávacích politik, vzbuzuje respekt a zasloužilo si obdiv (a ovace při úvodní plenární řeči). Navíc speciální programy motivují ke studiu argentinské uchazečky a uchazeče ze sociálně slabých vrstev, do kterých vzdělaná generace vnáší (naději na) změnu.

Volba místa setkání – jižní polokoule v období končící zimy – byla však řadou účastníků reflektována jako ne příliš šťastná, neboť chladné a deštivé počasí kazilo dojem z jinak kolosálního místa prodchnutého duchem kolonialismu minulých století, nesoucího na svých zdech stopy současných sociálních hnutí a ve svých ulicích důsledky nedávné hospodářské krize a vzrůstajících sociálních nerovností. Ne zcela do detailu zvládnutá logistika samotného setkání, jako byly například nevytopené místnosti některých učeben na Fakultě ekonomických věd UBA, minimální čas mezi sekcemi bez možnosti občerstvení a absence restaurací a kavárén v okolí, dodatečně komplikovala možnost kuloárních setkání a rozšiřování profesionálních sítí, zejména za hranice vlastní specializace. Tato přidaná hodnota velkých „celooborových“ setkání zde tak přišla zkrátka. Tyto spíše organizační nedostatky však byly vyváženy inspirativními příspěvky a setkáními v rámci tematických sekcí.